

Filip Bojović: Problematyka patriarchalnego modelu rodziny we współczesnym społeczeństwie czarnogórskim i jego wpływ na życie społeczne

Abstract:

In this article will be presented an occurrence of dominating patriarchy in Montenegro and other socio-political issues related to this type of family. Women's position in society and level of their emancipation will be illustrated. Also will be shown the impact of culture, history and religion on perception about sex among Montenegrin people and actions taken by government in this area. In the last part of article I will try to answer which steps are necessary to improve position of women in various features of social life.

Abstrakt:

W poniższym artykule przedstawione będzie zjawisko dominującego patriarchatu w Czarnogórze oraz liczne problemy społeczno-polityczne wynikające z takiego modelu rodziny. Zobrazowana zostanie pozycja kobiet w społeczeństwie i kwestia ich emancypacji. Pokazany będzie także wpływ czynników kulturowych, historycznych i religijnych na postrzeganie płci wśród czarnogórskiej ludności oraz działania władz państwowych w tym zakresie. W ostatniej części artykułu podjęta będzie próba odpowiedzi na to, jakie kroki należy podjąć, aby wyrównać status płci i polepszyć położenie kobiet w różnych aspektach życia społecznego.

lic. Filip Bojović,

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Filip Bojović – student pierwszego roku politologii II stopnia na Wydziale Prawa, Administracji i Zarządzania Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Stopień licencjata uzyskał w 2017 r. broniąc pracy pt. „Tradycja walk niepodległościowych a współczesne oblicze Albanii”. Jego zainteresowania badawcze obejmują historię polityczną Czarnogóry i Albanii oraz kwestie kulturowe i etniczne na tych obszarach, a także systemy polityczne krajów byłej Jugosławii.

Czarnogóra (czarn. Crna Gora/Црна Гора) jest niewielkim państwem w Europie Południowej, powstałym po rozpadzie Serbii i Czarnogóry. Liczba ludności wynosi 620 tys. mieszkańców¹, czyli mniej niż we Wrocławiu. Wcześniej republika związkowa Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii (1945–1992), Federalnej Republiki Jugosławii (1992–2003) i Serbii i Czarnogóry (2003–2006). Leży na wybrzeżu Morza Adriatyckiego i graniczy z Serbią, Kosowem, Chorwacją, Bośnią i Hercegowiną oraz Albanią. 28 czerwca 2006 Czarnogóra została przyjęta do Organizacji Narodów Zjednoczonych jako 192. członek tej organizacji, a od 11 maja 2007 roku jest 47. państwem członkowskim Rady Europy. Od 17 grudnia 2010 r. posiada status kandydata do Unii Europejskiej. Od 5 czerwca 2017 jest 29. państwem członkowskim NATO².

Kraj ten jest swego rodzaju unikatem pośród reszty państw Starego Kontynentu, nie tylko ze względu na jego walory turystyczne. Ukształtowanie terenu, środowisko naturalne, uwarunkowania historyczne, korelacja różnych religii oraz reżimy polityczne na przestrzeni wieków wpłynęły w decydującym stopniu na uformowanie się czarnogórskiej kultury w szerokim rozumieniu tego słowa. Czynniki te, a zwłaszcza trzy pierwsze wymienione, wykreowały charakterystyczną formę życia społecznego opartego na strukturze rodowo-plemiennej i idącymi za tym konkretnymi normami społecznymi. Głęboko zakorzenione archetypy wpłynęły z kolei na relacje społeczne, w tym na życie rodzinne i postrzeganie płci. Są one cały czas żywe w świadomości współczesnych Czarnogórców.

Jedną z najbardziej wyraźnych cech społeczeństwa czarnogórskiego jest silny patriarchy. Z powodu licznych patologii z tego wynikających, stanowi on jedną z najpoważniejszych, obok korupcji i przestępczości zorganizowanej, przeszkód na drodze do integracji europejskiej, a w największym stopniu chodzi tutaj o stosunek względem kobiet i praw kobiet w Czarnogórze³. Jest kilka źródeł takiego stanu rzeczy. Przedstawię je w poniższych akapitach.

Na terenie całej dzisiejszej Czarnogóry, podobnie jak w Albanii i w Kosowie, jeszcze w starożytności wytworzyły się struktury społeczne oparte na plemionach, które dzieliły się na rody i na bractwa. Z powodu niedostępności terenów górskich, przetrwały w niezmienionej postaci aż do połowy XX w. Społeczności te wytworzyły charakterystyczny dla siebie system zarządzania, oparty na średniowiecznym prawie zwyczajowym. Najbardziej znanym z nich i funkcjonującym do dnia dzisiejszego jest Kanun Lekii Dukagjinięgo. Jest to co prawda nazewnictwo albańskojęzyczne, lecz reguły kanunu po czarnogórskiej stronie granicy, są niemalże identyczne, a funkcjonujące pod nazwą „običajno pravo” (prawo zwyczajowe). Prawo zwyczajowe to zespół norm, zakazów i nakazów, funkcjonujący w tradycji i będący - zgodnie z jego rozumieniem w prawie rzymskim - wyrazem woli ludu⁴. W patriarchalnej,

¹ Spis powszechny z 2011 r., [https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje\(1\).pdf](https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje(1).pdf) [dostęp 12.02.2018.].

² Czarnogóra, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Czarnogora;3889187.html> [dostęp 12.02.2018.].

³ S. Janković, *Patrijarhalnost crnogorskog društva prepreka u evrointegracijama*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/patrijarhalnost-crnogorskog-drustva-prepreka-u-evrointegracijama/24941671.html> [dostęp 13.02.2018.].

⁴ K. Bielenin, *Zgodnie z Kanunem, czyli o prawie zwyczajowym w Albanii*, <http://etnologia.pl/europa/teksty/zgodnie-z-kanunem-prawo-zwyczajowe-w-albanii.php> [dostęp 05.05.2017.].

plemiennej społeczności, kanun jest formą wewnętrznego samorządności⁵. Prawo to posiada zasady, które można powiązać z animizmem czy też totemizmem⁶. Regulują one wszystkie sfery życia społecznego, w tym sferę rodzinną i status kobiety. Hierarchia wartości w tym przypadku działa na niekorzyść kobiety. Na przykładzie prawa krwawej zemsty, która jest nadal praktykowana w Czarnogórze, kobieta zajmuje podrzędne miejsce w hierarchii, więc jej życie nie kosztuje tyle, co życie mężczyzny. Kobieta zgodnie z Kanunem można zabić za cudzołóstwo, a ponieważ jest to traktowane jako kara, nie zostaje ona pomszczona. Kobięcie nie przysługuje prawo do zemsty, tj. nie sięga po broń⁷.

Polski miesięcznik popularno-naukowy „Focus” dokładnie opisuje status płci żeńskiej w prawie zwyczajowym w następujący sposób: „Kobiety - jako własność rodziny - muszą po ślubie przenosić się do męża (często poddawane są przez panią domu „próbom” podległości w nowej rodzinie). Nie mogą palić, pić, nosić zegarka, głośować. Nie mogą kupować ziemi, pojawiać się w niektórych instytucjach publicznych, prowadzić pojazdów i wykonywać wielu innych zajęć. Można zmusić dziewczynę do wyjścia za mąż; rodzice odpornej sami mogą wręczyć naboje kandydatowi do ręki córki, by ją bezkarnie zabił, gdyby chciała uciec. Jeśli kobieta odmówi, jej decyzja jest karą dla niej samej, bo nie może poślubić innego, póki były narzeczone żyje, nawet jeśli on ożenił się z inną (par. 42-43). Mąż może żonie pozwolić pracować, ale ma prawo ją bić i porzucić w pewnych sytuacjach. Jeśli ona sprzeniewierzy się małżeństwu, naruszy zasady gościnności (!) i mąż może ją bezkarnie zabić. Nabojami od jej rodziców (par. 57)”⁸. Ponadto przywołać należy Paragraf 28, który stwierdza, że „w świetle Kanunu małżeństwo oznacza powiększenie domostwa o jedną osobę jako siłę roboczą i wydanie dzieci na świat”⁹. Ciekawe w tym kontekście są paragrafy 32 i 33, które określają obowiązki męża wobec żony i vice versa. W świetle ich zapisów obowiązki męża wobec żony to:

- a) dbać o żywność i ubiór, o wszystko, co potrzebne do życia;
- b) dbać o honor swojej żony i nie pozwolić, by się na cokolwiek skarżyła. Obowiązki żony wobec męża
- c) dbać o honor własnego męża;
- d) nie kaprysić;
- e) być mu posłuszną
- f) spełniać obowiązki, jakie nakłada na nią związek małżeński;
- g) dbać o dzieci i ich dobre wychowanie;
- h) dbać o ubiory (jeśli chodzi o szycie);
- i) nie decydować o przyszłych wyborach żon i mężów swoich synów i córek.

Uzupełnieniem opisu modelu rodziny opierającym się na prawie zwyczajowym, jest kwestia dziedziczenia. Kwestię tę regulują paragrafy 88., 89. i 90., stwierdzające, że: „kanun uznaje za

⁵ Š. Đečovi, *Kanon Leke Dukađinija*, Zagreb 1986, s. 6.

⁶ Ibidem, s. 16.

⁷ K. Bielenin, *op.cit.*

⁸ B. Džon, *Na Bałkanach kobieta może zostać mężczyzną. Bez operacji, hormonów, urzędniczych procedur*, <http://www.focus.pl/artykul/na-balkanach-kobieta-moze-zostac-mezczyzna?page=1> [dostęp 18.02.2017.].

⁹ *Kanun Leka Dukagjini (wybrane artykuły)*, „Krasnogruda”, nr 15, s. 119, tłum. Rigels Halili

Filip Bojović: Problematyka patriarchalnego modelu rodziny we współczesnym społeczeństwie czarnogórskim i jego wpływ na życie społeczne

spadkobiercę syna, a nie córkę”; „nieślubnego syna nie uznaje się za spadkobiercę”; „do wnuka z krwi i kości należy spadek, a nie do wnuka po mleku, czy do wnuka po córkach”¹⁰.

Zasady te przyjmowane są obecnie w czarnogórskim narodzie jako relikw przeszłości, a ich treści – penalizowane przez kodeks karny. Niepokojące jest zjawisko polegające na tym, że pewne wzorce są przekazywane z pokolenia na pokolenie jako czyny dozwolone, jako powszechnie przyjmowane normy. Częstokroć praktyka ta ma charakter działań podświadomych. Zaliczają się do nich zachowania absolutnie niekaceptowalne z perspektywy kultury zachodnioeuropejskiej oraz stojące w sprzeczności ze standardami ochrony praw człowieka, tak silnie akcentowanych w ramach wspólnoty europejskiej. Choć trzeba przyznać, że na terenach wysokogórskich, gdzie gospodarstwa domowe nie posiadają ani prądu ani wody, powyższe zapisy mają się bardzo dobrze.

Autorska eksploracja obszaru badawczego obejmującego współczesne oblicze Albanii, pozwala na poczynienie następującego spostrzeżenia: „Nadal dość często spotykany w Albanii jest tradycyjny wzorzec rodziny. Tradycyjna rodzina albańska jest patriarchalna, patrylokalna i patrylinearna. Głową rodziny jest zgodnie z Kanunem najstarszy lub najbardziej zaradny mężczyzna. Status kobiety jest znacznie niższy niż mężczyzny - gospodyni nie może bez pozwolenia gospodarza nic pożyczyć, kupić ani sprzedać. Wynika to zapewne z faktu, iż dom i rodzina są domeną kobiety, natomiast sfera poza nimi - sfera publiczna - należy do mężczyzn. Według Kanunu ojciec ma prawo życia swoich dzieci - może bić, a nawet zabić syna lub córkę. Gdy zabije, nie spada na niego ciężar zemsty. Według raportów Amnesty International, przyzwolenie na zabójstwo dzieci istnieje w społeczeństwie albańskim do dziś”.¹¹ Powyższe stwierdzenie można również odnieść do Czarnogóry, ale nie w proporcji 1:1. Jeśli chodzi o postrzeganie roli kobiet, ale także szeroko rozumianej seksualności, w tym społeczności LGBT, nastroje społeczne w Czarnogórze i Albanii są bardzo zbieżne, co wynika z podobieństw kulturowych i historycznych, w szczególności na peryferyjnych obszarach górskich (w nadmorskich kurortach turystycznych z racji ich „umiędzynarodowienia” jest już nieco inaczej). Bardzo zbieżne nie znaczy, że identyczne. W Albanii, a już zwłaszcza w jej północnej części, sytuacja wygląda jeszcze bardziej dziko. Należy pamiętać, że Czarnogóra po II wojnie światowej weszła w skład Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii, jako jedna z sześciu równoprawnych republik składowych. Jugosławia pod rządami Josipa Broza Tity była o wiele bardziej rozwiniętym krajem od zacofanej Albanii, rządzonej twardą ręką przez Envera Hodżę. Jugosławia jako państwo socjalistyczne była państwem otwartym na świat i liberalnym światopoglądowo. Albania była zamkniętą twierdzą, w której brutalna polityka rozprawienia się z reakcyjnymi zwyczajami przeplatana nacjonalistyczną retoryką ciągłego zagrożenia, spowodowała wrogość ludności i ponowny wybuch przestarzałych zjawisk wraz z początkiem lat 90. XX w. Ponadto Czarnogóra jest o wiele bardziej popularną destynacją turystyczną, która każdego roku zwiększa zyski z tej gałęzi gospodarki. Suma tych wszystkich czynników wpłynęła na mentalność Czarnogórców i Albańczyków, powodując widoczne różnice w zakresie

¹⁰ *Loc. cit.*

¹¹ F. Bojović, *Tradycja walk niepodległościowych a współczesne oblicze Albanii*, Kielce 2017, s. 79.

rozumienia różnorodności, wielokulturowości, tolerancji na korzyść tych pierwszych. Nie oznacza to rzecz jasna, że obecne czarnogórskie realia są rewelacyjne.

W Albanii, Kosowie i Czarnogórze po dziś dzień spotkać można dziewice Kanunu (alb. *burrnesh*, *virgineshe*, *vajzë e betuar*; czarn. *virdžina*, *tobelija*). Współcześnie zjawisko to występuje coraz rzadziej, lecz reporterzy i dziennikarze docierają do takich osób. Pojęcie dziewicy Kanunu określa osobę, która będąc kobietą, na mocy złożonej przysięgi zachowania dziewictwa uzyskuje prawa i przywileje przysługujące mężczyznom. Przysięga może być złożona przez kobietę w formie aktu publicznego lub prywatnego i oznacza deklarację pozostania w abstynencji seksualnej do końca życia. Przysięga nie musi być aktem osobistego wyboru kobiety, może być decyzją wymuszoną przez rodzinę. Po jej złożeniu kobieta przywdziewa strój męski, ma prawo noszenia broni, przebywania w pomieszczeniach dla mężczyzn i pełnienia obowiązków gospodarza. Zyskuje także obowiązek uczestniczenia w krwawej zemście¹². Prof. Mirko Barjaktarević zjawisko dziewic Kanunu łączy ze specyficznymi potrzebami i mentalnością rodowo-plemiennych społeczeństw. Podkreśla tu dominujący czynnik ekonomiczny, czyli kwestię dziedziczenia na wzór patrylinearny. Dr Ljiljana Gavrilović wymienia pięć powodów, dla których kobieta staje się mężczyzną w aspekcie kulturowym:

1. Brak pełnoletnich męskich potomków.
2. Na męskich członkach rodziny ciąży widmo krwawej zemsty, wskutek czego siedzą zamknięci w domu.
3. Dziewczyna nie chce wyjść za mąż za wybranego przez rodzinę kandydata, dlatego postanawia zostać mężczyzną (w innym wypadku zostałaby zgładzona za zerwanie zaręczyn).
4. Wdowa postanawia, że nie będzie już wychodzić więcej za mąż (jeżeli jednak postanowi inaczej, rodzina byłego męża ma prawo ją uśmiercić).
5. Brak męskich potomków. Najpopularniejszy przypadek, w którym dziewczica Kanunu wychowywana jest na mężczyznę już od urodzenia¹³.

Do „bycia mężczyzną” przyznaje się kilkadziesiąt kobiet w Albanii, Kosowie, Macedonii, Czarnogórze, ale mówi się nawet o kilkuset. Najbardziej znane czarnogórskie dziewice to Miša Karadžić (urodzony jako Milica), Drko Memić z Gusinja, Stana Cerović z Šavnika, Stanica „Daga” Marinković z Bijelog Polja i żyjąca nadal między Mojkovcem a Žabljakiem Ljiljana „Đuka” Miljić. Ciekawym przykładem jest również postać Tonë Bikaj – Albanki z plemienia Kelmendi, muzkanta i członka partyzantki antykomunistycznej w czasie II wojny światowej, który całe życie mieszkał w czarnogórskim mieście Tuzi¹⁴. Niektóre podjęły decyzję samodzielnie, za inne zdecydowała rodzina. Dziś mają średnio po 60 lat, najstarsze są już po osiemdziesiątce¹⁵. Stana Cerović, zmarła w 2016 roku i nazywana ostatnią prawdziwą

¹² *Loc.cit.*

¹³ P. Šarčević, *Virdžina – žena koje nema*,

http://www.montenegrina.net/pages/pages1/antropologija/virdžina_zena_koje_nema_p_sarcevic.htm [dostęp 21.02.2018.].

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ B. Džon, *op.cit.*

zaprzyęglą dziewicą, mówiła w *Guardianie*, że ma duszę mężczyzny, jednakże poddanie się operacji oznaczałoby dla niej dokonanie zbrodni przeciwko naturze i w odróżnieniu od niej tacy ludzie nigdy nie zostaną w pełni zaakceptowani w społeczeństwie. Dziewice Kanunu stanowią okrutną tradycję wyrosłą z kultury wielusetletniej opresji. Relacje pokazują nam, że mimo zaznania życia w dwóch światach, dziewice często nie miały litości dla innych kobiet i automatycznie wręcz replikowały zachowania do cna przesiąknięte patriarchalnym sposobem myślenia, ale pamiętajmy, że nie znały one żadnego innego życia¹⁶.

W Czarnogórze funkcjonuje nadal proceder kupowania żon z Albanii. Nie jest to rzecz jasna zjawisko powszechne, lecz staje się coraz popularniejsze z racji wyludniania się wsi i migracji młodych panien do ośrodków miejskich. W statystykach, co prawda przodują Serbowie, lecz Czarnogórcy również zaczęli interesować się tym „biznesem”. Kupowaniem żony zainteresowani są starsi kawalerzy, prawie wyłącznie wieśniacy. Najczęściej są to tacy, którzy dzięki swojemu mentalnemu zacofaniu i niedostatecznej kulturze osobistej sami zamknęli sobie furtkę do ożenienia się w rodzimym kraju, tak więc znajdują sobie drugą połówkę w Albanii na równym sobie poziomie. Schemat jest prosty: jedzie się do zapuszczonej albańskiej wioski, znajduje się gospodarza, który ma pannę na wydaniu, negocjuje się cenę z rodziną i wraca się z żoną do domu. Cena panny młodej wynosi kilka tysięcy euro, choć ja będąc w Czarnogórze dowiedziałem się, że w Malesiji (najbardziej odizolowanym i zacofanym cywilizacyjnie regionie Albanii) dostanie się niewiastę za 500 euro, ponieważ miesięczne zarobki tamtejszych mieszkańców oscylują wokół 100 - 150 euro miesięcznie. W reportażu dla czarnogórskiej telewizji „Vijesti” pasterz Slavko Bijelić, który w taki oto sposób pozyskał żonę z Albanii wyraża zadowolenie, że komunikacja z wybranką przebiega wyśmienicie; na komendy zrób to czy przynieś tamto, żona reaguje automatycznie¹⁷. Stwierdzenie to dobitnie ukazuje hierarchię i podział obowiązków w przeciętnej czarnogórskiej rodzinie. Aprobata ze strony rodziny mężów jak również brak sprzeciwu społeczeństwa pokazuje akceptowalność dla tego typu przedsięwzięć.

Patriarchalizm jest silnie zakorzeniony w historii Czarnogóry, która w omawianym obszarze zająłaby się z płaszczyzną kulturalną. Historia Czarnogóry jest w znacznej mierze historią walk narodowo-wyzwoleńczych. Kraj ten jako jedyny na Bałkanach nie został nigdy, w sensie administracyjnym, podbity przez Imperium Osmańskie w ciągu 500 lat dominacji sułtanatu na Półwyspie. Czarnogórcy przemieścili swoje życie polityczne wraz z jego głównym ośrodkiem w niedostępne góry, z których prowadzili nieustanną walkę. Zarysowuje się więc tradycja wojownicza, a wiemy doskonale, że w tradycyjnym ujęciu roli płci, wojsko stanowi domenę mężczyzn. Na czarnogórskiej ziemi wytworzył się etos Czarnogórcza – bohatera, walecznego i nieugiętego rycerza. W związku z tym kobieta ma służyć swemu obrońcy ojczyzny. Są to silnie ugruntowane wzorce, które stanowią trzon dzisiejszego patriarchy w Czarnogórze. Okoliczności historyczne stworzyły też szereg tradycji umacniających

¹⁶ D. Fajt, *Dziewice Kanunu: albańska ucieczka od opresji*, <http://www.entertheroom.pl/life/7347-dziewice-kanunu-albanska-ucieczka-od-opresji> [dostęp 18.02.2017.].

¹⁷ *ALBANKA U ŠAVNIKU - PRILOG TV VIJESTI*, <https://www.youtube.com/watch?v=jLmA6v914rE> [dostęp 22.02.2018.].

patriarchalne więzy jak np. kupowanie nowonarodzonemu chłopczykowi broni do kołyski czy uczenie małych chłopców strzelania z broni palnej przez ich ojców. Wszystko to wpływa na przewagę mężczyzn kosztem kobiet od samych narodzin oraz na aktualną dysproporcję płci, której zjawisko będzie przybliżone w dalszej części artykułu.

Obok uwarunkowań kulturowych i historycznych, trzeba koniecznie wymienić również uwarunkowania religijne. Obecnie, według danych ze spisu powszechnego z 2011 roku, Czarnogórę zamieszkuje 72,07% osób wyznania prawosławnego (Serbski Kościół Prawosławny i Czarnogórski Kościół Prawosławny), 19,11% muzułmanów (sunnici) i 3,44% katolików¹⁸. Silna tożsamość religijna przejawia się również w patriarchalnym postrzeganiu rodziny. Ma ona także znaczenie przy negacji każdego nieheteronormatywnego przejawu, w tym na ponadprzeciętną skalę nienawiści względem społeczności LGBT. Najbardziej aktywny na tym polu jest Serbski Kościół Prawosławny. Dr Vladimir Bakrač przeprowadził w 2010 r. badanie pt. „Religijność młodych w Czarnogórze i ich stosunek względem niektórych wartości moralnych”, które zostało przeprowadzone na 556 respondentach w wieku 16 – 27 lat, należących do wszystkich 3 głównych wyznań w Czarnogórze. Wyniki wykazały coraz większe przywiązanie młodych do religii, jak również to, że rodzina jest bardzo ważnym i wpływowym czynnikiem w kontekście kształtowania opinii o religii i religijności. Ze zdaniem o treści „Jestem przekonany wiernym i przyjmuję wszystko, czego uczy moja wiara” zgodziło się 58,4% prawosławnych, dokładnie tyle samo katolików oraz 68,4% wyznawców islamu. Pytając o kwestie moralne, również zaznaczyło się widoczne znaczenie religii. Pośród wielu pytań dotyczących kwestii obyczajowych, przedstawię dwa istotne dla omawianego zagadnienia. Pierwsze z nich brzmi następująco: „Czy zgadzacie się, że młodzi powinni znać Boże przykazania o moralności”? Drugie brzmi: „Czy zgadzacie się, że osoby, które cudzołożą, czynią grzech przeciwko przykazaniom Bożym”? Odpowiedź „Całkowicie się zgadzam” w stosunku do pierwszego pytania wybrało 42,9% muzułmanów, 38,5% prawosławnych i 51,7% katolików. Odpowiedź „Częściowo się zgadzam” zaznaczyło 38,4% muzułmanów, 46,9% prawosławnych i 37,6% katolików. Przechodząc do drugiego pytania, odpowiedź „Całkowicie się zgadzam” wybrało 62,7% muzułmanów, 48,7% prawosławnych i 44,3% katolików. Częściową zgodę wyraziło 14,1% muzułmanów, 19,9% prawosławnych i 28,9% katolików. Warto jeszcze na koniec dodać, że na pytanie „Jeśli wierzyacie w Boga, kto najbardziej na was wpłynął?”, odpowiedź „Rodzice” podało 66,8% prawosławnych, 71,8% katolików i 77,4% muzułmanów¹⁹.

Przywiązanie do religijnych wartości ma więc bezpośredni związek z postrzeganiem rzeczywistości, w tym na sposób patrzenia na rodzinę i rolę mężczyzny i kobiety. Trzeba koniecznie zaznaczyć, że w Czarnogórze, tak samo jak we wszystkich byłych jugosłowiańskich republikach, religia idzie ściśle w parze z narodowością. Dlatego podkreślanie religijności ma tak duże znaczenie dla poczucia tożsamości narodowej i przywiązania do narodowej tradycji. Znaczenie religii w Czarnogórze przejawia się również we wspomnianej niechęci, a wręcz wrogości do aktywistów LGBT, wyrażającej się w mowie nienawiści, a nawet w atakach

¹⁸ Spis..., *op.cit.*

¹⁹ V. Bakrač, *Religioznost mladih u Crnoj Gori i njihov odnos prema nekim moralnim vrijednostima*, „Sociološka luča”, nr 2/2011, s. 20 – 27.

fizycznych podczas Parady Równości. Identyczna nienawistna retoryka występuje w stosunku do feministek, ale również np. do ofiar gwałtów, jakoby to kobieta ponosiła za ten czyn winę. Skalę tego zjawiska ośmielę się nazwać ogromną, a najbardziej zauważalna jest ona w Internecie np. w komentarzach pod artykułami medialnymi lub postami w sieciach społecznościowych. Pod tym względem czarnogórcy obywatele należący do trzech głównych wyznań reprezentują tę samą stronę barykady.

Przechodząc do zasadniczej części artykułu, przedstawię w jaki sposób patriarchalizm przejawia się w poszczególnych aspektach życia społecznego. Oczywiście nie da się przedstawić każdego pojedynczego przypadku z osobna, ale można nakreślić najważniejsze problemy i je przeanalizować. Patriarchalizm bowiem dotyka w Czarnogórze wielu sfer – życia rodzinnego, życia publicznego, prawodawstwa, psychologii społecznej i wielu innych. Ale spróbujmy po kolei.

Z powodu dominującego w mentalności narodowej patriarchalnego (tradycyjnego) sposobu myślenia o modelu rodziny, ewidentnym problemem społecznym stała się w Czarnogórze zbyt wielka dysproporcja między płcią męską i żeńską. Jak się okazuje przewaga mężczyzn objawia się na dobitkę w postaci liczebnej. Myślę, że każdego polskiego czytelnika zaszokuje fakt, że w Czarnogórze pragnienie posiadania męskich potomków jest tak duże, że dość powszechna jest tzw. aborcja selektywna, czyli aborcja ze względu na płeć. Statystycznie na świecie przypada średnio około 102 mężczyzn na 100 kobiet. Uznaje się, że jeżeli w danym społeczeństwie mamy ponad 105 mężczyzn na 100 kobiet, mowa o dysproporcji i problemie demograficznym. W Czarnogórze na 100 kobiet przypada 110 mężczyzn, co oznacza, że brakuje obecnie około 3000 kobiet, które nigdy się nie urodziły. Kobiety w wieku reprodukcyjnym. Kraj należy do czołówki państw o najwyższej dysproporcji płci. Na pierwszym miejscu są Chiny, potem mamy: Azerbejdżan, Wietnam, Armenię, Gruzję, Albanie i... Czarnogórę²⁰.

Pomimo, że zdecydowana większość obywateli należy do Kościoła prawosławnego, który ostro potępia aborcję, stosunek Czarnogórców jest do aborcji bardzo liberalny, a ona sama dostępna bez większych formalności. Jednak przerywanie ciąży spowodowane kaprysem co do płci dziecka jest nielegalne. Płeć można poznać na badaniu USG zwykle między 13 a 15 tygodniem ciąży, zaś aborcję na życzenie można przeprowadzać w Czarnogórze do 10 tygodnia. Dlatego Czarnogórzanki masowo wyjeżdżają do Serbii, by w jednej z prywatnych klinik w Belgradzie wykonać inwazyjną biopsję kosmówkową, na podstawie której można wcześniej poznać płeć dziecka. Takie badanie kosztuje około 350 euro, a belgradzcy ginekolodzy twierdzą, że ich najczęstszymi pacjentkami z zagranicy są właśnie Czarnogórzanki, mówiące że mają w rodzinie historię chorób genetycznych, zaś po poznaniu płci dziecka

²⁰ K. Sadowska-Lasyk, *Nieważna płeć, ważne, że chłopiec. O selekcji (nie)naturalnej w Czarnogórze.*, <http://yugolski.blog.pl/2017/10/14/niewazna-plec-wazne-ze-chlopiec-o-selekcji-nienaturalnej-w-czarnogorze/> [dostęp 23.02.2018.].

decydują się na usunięcie ciąży „z przyczyn ekonomicznych lub społecznych”²¹. Te, które dowiadują się, że będą miały syna wracają spokojne do domu²².

Dlaczego Czarnogórcy wolą synów niż córki? Ponieważ w tym patriarchalnym społeczeństwie często wciąż pokutuje przeświadczenie, że córka to nie dziecko, nie przedłuża rodu, nie przekazuje dalej nazwiska. Kobiety, które urodziły 2 lub 3 córki odczuwają często presję, by w końcu dać mężowi (i ojczyźnie) syna. Spotykają się z pretensjami, nawet groźbami i przemocą. Same położyły przyznają, że ojcowie różnie reagują, i o ile jeszcze córka jest pierwszym dzieckiem, niechęć jest rzadziej spotykana, to ojcowie drugich czy trzecich (z rzędu) córek okazują niezadowolenie częściej. W Czarnogórze wciąż popularne jest powiedzenie: „Neka je živo i zdravo i da je muško” (czyli: „Oby było żywe i zdrowe i męskie”)²³. Pamiętam opowieść mojego ojca, który opowiadał mi o jednym Czarnogórcu, który miał około 10-ciu córek i oczekiwał kolejnego dziecka. Oznajmił żonie, że jeśli urodzi mu jeszcze jedną córkę, to nie ma już po co wracać do domu. Spanikowana kobieta zwierzyła się swojemu ginekologowi. W dniu narodzin ojciec dziecka spotkał na porodówce owego lekarza i wnet spytał się go, jakiej płci jest niemowlę. Lekarz poinformował go, że urodził mu się syn. Mężczyzna wybiegł ożywiony ze szpitala i zgodnie z tradycją zaczął strzelać z pistoletu w powietrze, ciesząc się niezmiernie, że urodził mu się syn. Wrócił do budynku, aby podziękować lekarzowi. Wszedłszy do jego gabinetu, zobaczył lekarza trzymającego na rękach niemowlę urodzone z porażeniem mózgowym. Czarnogórzec stanął unieruchomiony i nie był w stanie wydusić z siebie ani słowa. Po chwili spytał, czy to jego syn. Doktor powiedział, że to nie jest jego dziecko, podkreślając, że umyślnie skłamał mówiąc mu, że urodził mu się syn. Doktor oznajmił, że mężczyźni urodziła się zdrowa i silna i piękna córeczka. Najpiękniejsza na całej sali porodowej. W tym momencie czarnogórski mężczyzna zrozumiał swoje zachowanie, podziękował lekarzowi, uściśnął mu dłoń, przeprosił żonę i stał się szczęśliwym tatą nowonarodzonej dziewczynki.

Ostrzeżenie dla czarnogórskiego rządu w sprawie aborcji selektywnej wystosowała już Rada Europy w 2013 r. Psycholożka i aktywistka Centrum kobiecej i pokojowej edukacji „Anima” z Kotoru Ljupka Kovačević wyraziła swój osąd dla chorwackiego portalu Voxfeminae.net, że usuwanie żeńskich płodów świadczy o tym, że czarnogórskie społeczeństwo jest niedemokratyczne i zniewolone z wysokim stopniem dyskryminacji kobiet. Dodała, że w dyskusji na ten temat ma miejsce nieograniczona hipokryzja. „Totalna ignorancja i trudna pozycja, w której znajdują się dzisiaj kobiety w Czarnogórze, ma swoje podłoże w prymitywnym neoliberalizmie i klerykalizmie, gdzie głosy, które podnoszą tę problematykę są bardzo rzadkie”²⁴. Za trudną sytuację kobiet obwinia także rządzących. „Pomimo, że wszyscy wiedzą, jak wielka skala przemocy dotyka kobiety w Czarnogórze, przede wszystkim przez niekwestionowany patriarchy, a potem i przez systemowe i systematyczne promowanie

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ CRNA GORA: Preveliki disbalans između djece muškog i ženskog pola, <http://kolektiv.me/44121/CRNA-GORA-Preveliki-disbalans-izmedju-djece-muskog-i-zenskog-pola> [dostęp 24.02.2018.].

przemocy przez aktorów politycznych, omija się wyznaczenie odpowiedzialnych, a jest to władza wykonawcza i ustawodawcza” – zauważyła²⁵.

Jasnym jest, uważa Kovačević, że w każdym patriarchalnym społeczeństwie wielką wagę nadaje się rodzeniu męskiego potomka i tym sposobem kobiety osiągają lepszą pozycję w rodzinie i społeczeństwie. Problemem jest, jak podkreśla, patriarchy i podrzędna rola kobiety, a nie wybór płci. Zaznacza, że instytucje oświatowe, socjalne i służba zdrowia nie wykonują odpowiednio swojej pracy, brakuje przy tym wiedzy o stosunkach między płciami, prawach kobiet i seksualności²⁶.

Socjolożka Biljana Radović wyjaśnia, że powiększona liczba selektywnych aborcji na terytorium Czarnogóry oraz w regionie ma swe źródło w silnych patriarchalnych wartościach i jeszcze sztywniejszych obyczajach na poziomie pojedynczej, ale też kolektywnej świadomości. „W klimacie patriarchy przewagę daje się chłopczykom kosztem dziewczynek z powodu ochrony rodzinnej dziedziczości, na pierwszym miejscu nazwiska. Bez względu na to, że nasze społeczeństwo przez dziesięciolecia trzyma się przyswoić nowe wartości, rozbieżności między płcią są bardzo widoczne. Tradycja, która zakłada, że kobieta jest «cudzą wieczerzą», że powinna się «udomowić», jak i prawo zwyczajowe mówiące, że kobieta stanowi «nóż między braćmi» o ile zdobędzie część rodzinnego dobytku, jest wskaźnikiem stanowiska, które w świadomości społecznej zarówno na poziomie indywidualnym jak i kolektywnym wyraża się w odniesieniu do kobiet w czarnogórskim społeczeństwie” – powiedziała Radović²⁷. Zakonkludowała, że nie widzi na tym polu postępu dla czarnogórskiego społeczeństwa, znajdującego się w dobie transformacji już prawie 30 lat. Sytuację pogarsza, według niej, niestabilność ekonomiczna i zastój w rozwoju, które wpływają niekorzystnie na relacje rodzinne²⁸.

Kolejne zjawisko, które może mocno zszokować polskiego czytelnika, to powszechne w Czarnogórze operacje rekonstrukcji błony dziewiczej. Czarnogórzanki poddają się takiemu zabiegowi, wierząc, że dzięki temu chronią swój oraz rodzinny honor. Zabiegi mają miejsce w Czarnogórze, choć pacjentki udają się również do klinik zagranicznych²⁹.

Aktywistki feministyczne oraz socjologowie zwracają uwagę, że istota rzeczy tkwi w oszustwie, degradacji kobiety i sprowadzaniu jej do roli obiektu i niewolnika. Powody dla których kobiety poddają się takiemu zabiegowi tkwią w tradycji i patriarchacie, ponieważ kiedyś żelazną zasadą było to, aby kobieta zawarła małżeństwo jako dziewica³⁰. Po dziś dzień zresztą ta niepisana zasada odznacza się wyjątkową ważnością w świadomości wielu czarnogórskich rodzin. Mężczyzna, który poślubi dziewicę zachowuje swoją godność, a niewiasta nie splamia honoru. Tyczy się to zarówno chrześcijan jak i wyznawców islamu.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ O. Nikolić, *Kako patrijarhat degradira ženu*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/kako-patrijarhat-degradira-zenu/25426733.html> [dostęp 03.03.2018.]

³⁰ Ibidem.

Choć nie ma żadnych dostępnych statystyk na ten temat, to przebywając wśród czarnogórskiego społeczeństwa, można z łatwością zauważyć, że taki sposób myślenia jest często spotykany wśród płci męskiej, co więcej, jest on również głównym czynnikiem co do wyboru przyszłej żony.

Rekonstrukcji błony dziewiczej poddają się najczęściej młode kobiety z północnej, górzystej części kraju, mające już umówione małżeństwo, do którego, zgodnie z żądaniami swojego środowiska, musi wstąpić jako dziewica³¹. Owszem, w tym bałkańskim państwie występują nadal ustawiane małżeństwa, polegające na dogadaniu się dwóch rodzin co do ożenienia swoich dzieci. Niekiedy partner i partnerka są już wyznaczeni dla siebie w wieku przedszkolnym, a nawet i młodszym. Z takimi, z punktu widzenia XXI-wiecznego Europejczyka, kuriozalnymi zdarzeniami najczęściej styka się na wiejskich obszarach górskich, na których silnie zakorzeniona jest rodowo-plemienna tradycja.

Chirurg plastyczny Žarko Borović dla Radia Wolna Europa komentuje to zjawisko w następujący sposób: „Motywy są różne, chociaż najczęściej są one związane z wzięciem ślubu, a dokładniej z żądaniami bycia dziewicą w momencie brania ślubu. Jednak nasze środowisko jest tak bardzo patriarchalne, zwłaszcza już na północy, że dziewictwo jest, jakby to powiedzieć, dobrym wskaźnikiem do zamążpójścia. (...)”. Co się zaś tyczy etycznego usprawiedliwienia dla takiego zabiegu, doktor Borović jest zdania, że lekarz nie jest tym, który powinien rozpatrywać kwestie etyczne, dodając, że lekarz nie czyni niczego nienaturalnego, że tylko przywraca jedną część ciała do swego pierwotnego stanu, a kwestie związane z moralnością nie spoczywają na lekarzu, tylko na pacjentce i jej środowisku³².

Dziewictwo było kiedyś w patriarchalnym czarnogórskim społeczeństwie oznaką nienaruszalności, czystości, honoru niewiasty i jej rodziny oraz stanowiło imperatyw w kontekście zawarcia sakramentu małżeństwa. Tradycja pomału odchodzi, ale jej negatywne skutki nadal są bardzo widoczne. Socjolog Ratko Božović stwierdza, że obecny stan stanowi koszmar, w którym „jedna stara historia jeszcze się nie zakończyła, a nowa zamarła w próżni transformacji”³³. Z kolei feministka Paula Petričević wyjaśnia, że rekonstrukcja błony dziewiczej stanowi wyrażenie społeczeństwa, w którym się znajdujemy. Wyraża ono aprobatę dla traktowania kobiety jako obiektu i niewolnika. Dodaje ona, że zjawisko to ukazuje hipokryzję i podwójną moralność społeczeństwa. „Jeśli mamy taką samą wartość jako ludzie, to musimy mieć te same prawa. Innymi słowy – moralne zasady albo są uniwersalne i tyczą się wszystkich albo nie obowiązują wcale, ponieważ wtedy odmawiają one pełnej ludzkiej godności połowie ludzkiej populacji. Tak więc, rekonstrukcja błony dziewiczej i potrzeba za takimi zabiegami, stanowi jeden przykry wskaźnik tego wszystkiego” – Podsumowuje Petričević³⁴. Podobnie sądzi socjolog Božović, który udobitnia wątek systemu wartości opartego na kłamstwie. Jak mówi, „oszukać i uczynić coś jakoby było, a nie jest, stało się czymś

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

Filip Bojović: Problematyka patriarchalnego modelu rodziny we współczesnym społeczeństwie czarnogórskim i jego wpływ na życie społeczne

normalnym w komunikacji. Oczekiwania drugich muszą być osadzone na oszustwie, blefie, symulowaniu (...)”³⁵.

W Podgoricy, stolicy Czarnogóry, od 1999 r. działa Bezpieczny dom kobiet (czarn. Sigurna ženska kuća), który oferuje kobietom schronienie, doradztwo, całodobowy telefon kryzysowy oraz pomoc prawną w przypadku gdy są one ofiarami przemocy, stręczycielstwa, dyskryminacji itp. Czarnogórski portal internetowy Kolektiv.me zwrócił się do tegoż schroniska z prośbą o scharakteryzowanie położenia kobiet w Czarnogórze oraz o opisanie pracy ośrodka. W oświadczeniu Bezpiecznego domu kobiet, które stanowiło odpowiedź na prośbę portalu, można przeczytać: „Kobiety w Czarnogórze cierpią z powodu przemocy w rodzinie, rzadko piastują stanowiska decyzyjne, ciężiej znajdują pracę, dłużej są bezrobotne i często są stawiane przed dylematem między rodzicielstwem a karierą. Zła sytuacja gospodarcza, niedostateczne wsparcie ze strony państwa i społeczeństwa, błędnie określona strategia działania związków zawodowych, jak i wiele innych czynników, przede wszystkim nieskuteczność we wdrażaniu prawnych rozwiązań np. ze strony inspekcji pracy, wpłynęły na to, że kobiety w okresie transformacji i rozwoju gospodarki rynkowej nie odnajdują się dobrze”³⁶. W dalszej części oświadczenia czytamy: „Patriarchat daje mężczyznom moc, a przemoc nad kobietami jest sposobem utrzymania tej mocy. Wiele kobiet zostaje w zaczarowanym kręgu przemocy, ponieważ nie mają wystarczająco wiedzy jak korzystać z praw im przysługujących. (...). Kobięce organizacje pozarządowe w 2015 roku zainicjowały propozycję surowych kar dla osób używających przemocy (...). Sądy w praktyce często wydają wyroki, które oscylują wokół minimalnego wymiaru kary, a nawet bywają poniżej tego wymiaru. Łagodne wyroki sądowe są przesłaniem, że przemoc w rodzinie posiada pełną legitymację i jest akceptowalne społecznie”³⁷. W kwestii poprawy położenia kobiet, ośrodek jest zdania, że państwo czarnogórskie musi obowiązkowo zwiększyć nakłady finansowe na polepszenie sytuacji bytowej kobiet, wyrównać szanse na rynku pracy, nakierować kobiety na walkę o swoje prawa i na to, aby kobiety uczestniczyły we wszystkich sferach życia publicznego oraz promować „antydykryminacyjne role płci i równość płci” na wszystkich szczeblach edukacji. Schronisko informuje, że największa liczba kobiet szukających wsparcia to ofiary przemocy domowej³⁸.

Dyrektorka Bezpiecznego domu kobiet, Ljiljana Raičević, w rozmowie z Anadolu Agency podkreśla, że patriarchat jest dalej obecny i że potrzeba zmian kilku generacji, aby się sytuacja poprawiła. Jak zauważa: „Państwo w pewnym momencie w ogóle nie stało za kobietami. Oni nie widzą problemu i w ten sposób niszczy się młode pokolenia, które widzą co się dzieje w rodzinie. Nam to jakoś zostało w spadku i ten patriarchat nas dalej gryzie. Rozmawiając z młodymi ludźmi zauważyliśmy, że one same nie rozpoznają przemocy w swoich związkach. Gdzieś usprawiedliwiają ją jako «kocha mnie», «jest zazdrosny»... Tak jakby mężczyzna musiał uderzać pięścią w stół, być silnym i kontrolować kobietę i jej życie.

³⁵ Ibidem.

³⁶ *Međunarodni dan žena: Kakav je položaj dama u Crnoj Gori?*, <http://kolektiv.me/64711/meunarodni-dan-ena-kakav-je-poloaj-dama-u-crnoj-gori> [dostęp 03.03.2018.].

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem.

Filip Bojović: Problematyka patriarchalnego modelu rodziny we współczesnym społeczeństwie czarnogórskim i jego wpływ na życie społeczne

Jednakowoż, musi minąć kilka dziesięcioleci i pokoleń, żebyśmy mogli powiedzieć, że coś się zmieniło”³⁹.

Czarnogóra podpisała Konwencję Stambulską⁴⁰, jednak dyrektorka ośrodka twierdzi, że młoda republika jest kompletnie nieprzygotowana do jej przestrzegania. Ljiljana Raičević zaznacza, że Czarnogóra nigdy w historii nie sporządziła analizy ile kosztuje ją przemoc nad kobietami, a według Raičević, kosztuje ją bardzo dużo. Statystyka dotycząca przemocy nad kobietami jest bardzo nieprecyzyjna. Policja posiada swoją statystykę, organizacje pozarządowe mają swoje dane, a pomoc socjalna dysponuje jeszcze innymi wyliczeniami. Jak twierdzi Raičević, jej ośrodek dysponuje danymi, że każda trzecia kobieta w Czarnogórze doświadczyła jakiegoś rodzaju przemocy. Na pytanie jaki rodzaj przemocy jest najczęściej spotykany, odpowiada, że jest to przemoc psychiczna⁴¹.

Najdłużej działającą i najbardziej rozpoznawalną czarnogórską feministką jest Ervina Dabižinović z miasta Herceg Novi. Od dwudziestu lat nagłaśnia ona kwestię położenia kobiet w Czarnogórze. Niczym Liroy dla polskiego hip-hopu, tak Dabižinović jest prekursorką współczesnego ruchu feministycznego w Czarnogórze oraz założycielką organizacji „Anima” z największym doświadczeniem na tym polu. Udzieliła obszernego wywiadu dla chorwackiego portalu feministycznego Voxfeminae.net, w którym jak stwierdza, prawa kobiet w Czarnogórze są „na najniższym poziomie w regionie”⁴².

Ervina Dabižinović pytana o postęp w kwestii praw kobiet w Czarnogórze w odniesieniu do połowy lat 90-tych ubiegłego stulecia, udziela stanowczej odpowiedzi: „Od lat dziewięćdziesiątych do dnia dzisiejszego prawa kobiet wywalczone w socjalizmie doznały gwałtownego upadku. To uderzenie poniżej pasa w stosunku do kobiet stało się niewidzialne, ponieważ na prawie całym obszarze Socjalistycznej Jugosławii dla elit politycznych ważniejsze było zajmowanie się narodowymi i wyznaniowymi tożsamościami, a także proces prywatyzacji własności państwa, który skończył się w prywatnych kieszeniach tych, którzy wzbogacili się na biznesie wojennym. Było wyjątkowo niepopularnym wspominać cokolwiek z okresu socjalizmu. Nacisk na elity, aby zajęły się kwestią kobiecą, przybył ze strony społeczeństwa międzynarodowego jako imperatyw. Nacisk przyszedł również ze strony kobiecych organizacji w Czarnogórze, które w tamtym momencie były najaktywniejszą częścią społeczeństwa. A jednak od tamtego czasu do dzisiaj stoimy w obliczu braku woli politycznej, a polityczny establishment nie ma zamiaru ustąpić”⁴³. Całkowicie zgadzam się z przedstawioną opinią

³⁹ Raičević: *Patrijarhat u Crnoj Gori i dalje prisutan*, <https://www.cdm.me/drustvo/raicevic-patrijarhat-u-crnoj-gori-i-dalje-prisutan/> [dostęp 03.03.2018.].

⁴⁰ Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (ang. Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence) – konwencja Rady Europy, otwarta do podpisu 11 maja 2011 roku w Stambule.

⁴¹ Raičević: *Patrijarhat u Crnoj Gori i dalje prisutan*, <https://www.cdm.me/drustvo/raicevic-patrijarhat-u-crnoj-gori-i-dalje-prisutan/> [dostęp 03.03.2018.].

⁴² M. Camović, *Ervina Dabižinović: Ženska prava u Crnoj Gori su na najnižoj tački u regionu*, <https://www.voxfeminae.net/cunterview/politika-drustvo/item/8614-ervina-dabizinovic-zenska-prava-u-crnoj-gori-su-na-najnizoj-tacki-u-regionu> [dostęp 05.03.2018.].

⁴³ Ibidem.

i uważam, że ukazuje ona doskonale ówczesne realia i priorytety dla nacjonalistycznych przywódców politycznych, a konkretniej – podjudzaczy wojennych.

W sprawie braku implementacji prawnej dotyczącej praw kobiet, Ervina Dabižinović wyraża swoje wielkie niezadowolenie. Jak argumentuje, prawa kobiet w Czarnogórze znajdują się w opłakanym stanie. Kobiety narażone są na przemoc każdego rodzaju i na poniżenie, o ile nie wejdą w sojusz z politykami, ich odsetek w politycznej partycypacji jest najniższy w Europie, prawa pracownicze względem kobiet łamane są z zatrważającą mocą, a ponadto cierpią z powodu bezrobocia i biedy. Działaczka dodaje, „bez księżeczki partyjnej nie ma możliwości, by ktoś was wziął po uwagę⁴⁴”. Zaznacza, że działalność jej organizacji jest uniemożliwiana, a system nigdy nie był przygotowany na to, aby rozpatrzyć sugestie dotyczące równościowej edukacji np. żeby wprowadzić kobiece studia na uniwersytet albo, żeby brać pod uwagę jako kryterium do zatrudniania w miejscach dotyczących równości płci zakończony kurs organizacji „Anima”. „Myślę, że dotarliśmy do nikąd” – konkluduje⁴⁵.

Aktywistka w słowach przewodniczącego parlamentu Czarnogóry Ranko Krivokapicia, który z okazji 8 marca mówił o „pozytywnym patriarchacie w Czarnogórze”, widzi celową niechęć zmierzenia się z problemem i przyzwolenie na dyskryminację kobiet. Zapewnia, że przewodniczący parlamentu doskonale zna istniejący problem, ale umyślnie go omija. Sformułowanie „pozytywny patriarchat” ma oznaczać, że kobiety w Czarnogórze są szanowane poprzez ich patriarchalne funkcje (matki, siostry, córki...). W taki sposób politycy zamykają oczy przed przemocą każdego typu – tłumaczy Dabižinović⁴⁶.

Według doświadczonej feministki kobiety przyjmują upokorzenie ze stoickim spokojem, ponieważ są zastraszane i nie mogą liczyć na instytucjonalne wsparcie. Co więcej, negatywne oddziaływanie płynie również ze wspólnot wyznaniowych, przede wszystkim z Serbskiego Kościoła Prawosławnego. Jak zaznacza rozmówczyni, „politycznemu establishmentowi odpowiada manipulacja wspólnotami wyznaniowymi i granicą wyznaniowe/świeckie. Zgodnie z przepisami, można rzec, że Czarnogóra jest państwem świeckim. Jednakże elity polityczne i religijne zachęcają, nęcą, wykorzystują i nadużywają swojej władzy, kiedy tylko mogą⁴⁷.

Ervina Dabižinović tłumaczy sprawę szerzej. Moim zdaniem dostrzega znakomicie problematykę społeczną w postjugosłowiańskich państwach, sprawnie ją charakteryzując. Zauważa ona, że liderzy polityczni z lat dziewięćdziesiątych na gruncie nacjonalizmu wykonali swoje zbrodnicze dzieła, że polityczne elity nigdy nie poniosły odpowiedzialności za zbrodnie wojenne, że odstania się pomniki faszystom zniekształcając fakty, które ukazują jasno, po której stronie byli, że z porażającą siłą depreczuje się antyfaszystowskie wartości i zasady i, że w końcu wszystko to pokazuje, jak bardzo kościelne instytucje są środkami w rękach

⁴⁴ W Czarnogórze od 1990 r., tj. nieprzerwanie od 28 lat rządzi jedna partia – DPS (Demokratska Partija Socijalista), a jej obecny szef Milo Đukanović jest przez ten cały okres najważniejszą osobą w państwie.

⁴⁵ M. Camović, *op.cit.*

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

nacjonalistów i jak bardzo wygodne jest dla kościołów tudzież wiernych być w stałym kontakcie z władzą polityczną. Dodaje ona, że kościoły nie przeszły nigdy lustracji w związku ze swoją rolą i odpowiedzialnością za horror wojenny w byłej Jugosławii. W postsocjalistycznym i transformacyjnym społeczeństwie politycy są skłonni do wielu nadużyć, a sutanny zajmują miejsca w przestrzeni publicznej. To wszystko nie może dobrze wpływać na sytuację kobiet – komentuje aktywistka⁴⁸.

W Czarnogórze, według jej słów, istnieje wielki kłopot z wydaniem książki o tematyce feministycznej. Państwo nie finansuje w żadnym stopniu takich publikacji. Aby wydać książkę trzeba należeć do kliku partyjnej i mieć dobre stosunki z władzą państwową. Gałąź wydawnicza jest silnie skorumpowana. „Ja się nie wspinam po drabinie; mogę zawsze czytać publicznie swoje teksty i myśli na placach i na ulicach” – podsumowuje Ervina Dabižinović⁴⁹.

Wyraźna nierówność płci jest również przeszkodą w drodze do członkostwa w Unii Europejskiej. Czarnogóra będzie tym bliżej UE, im bardziej prawa kobiet będą na jej terytorium funkcjonowały. Koordynatorka CEMI⁵⁰ Nikoleta Tomović spostrzega, że „Czarnogóra jest nadal państwem patriarchalnej kultury politycznej, której przestrzenią polityczną dominują mężczyźni, a czarnogórskie społeczeństwo ułożone jest tak, że kobiety wciąż jeszcze trzyma na marginesie polityki”. Zdanie w zakresie równości płci zabrała również była ambasadorka USA w Czarnogórze Sue K. Brown, mówiąc, że problemy społeczne nie da się rozwiązać bez udziału kobiet. Ambasadorka wyraziła opinię jakoby niemożliwością było osiągnięcie w pełni demokratycznego i wolnego społeczeństwa, dopóty dopóki kobiety nie są zaangażowane we wszystkie sektory. Biljana Zeković z pozarządowej organizacji SOS stwierdziła, że demokrację w konkretnym państwie mierzy się również poziomem emancypacji kobiet⁵¹. Przytaczam umyślnie wszystkie te głosy, ponieważ dochodzimy do kolejnego problemu wynikającego wprost z patriarchy. Mianowicie mowa o reprezentacji kobiet w parlamencie i ogólnie w życiu publicznym. Jak się okazuje reprezentatywność ta jest zdecydowanie niedostateczna.

Ze strony rządu głos zabrał pomocnik ministra nauki Darko Petrušić, którego słowa były w przeważającej mierze krytycznie komentowane w jego ojczyźnie. Powiedział on, że w Czarnogórze kobiety zawsze zajmowały centralne miejsce będąc filarem rodziny. Dodał też, że za każdym mężczyzną, który osiągnął sukces, stoi kobieta. Swą wypowiedź zakończył powiedzeniem, że mężczyzna jest głową rodziny, a kobieta jest szyją; tak więc szyja zakreśli głowę gdzie tylko będzie chciała. Na słowa te zareagowała m.in. cytowana wcześniej Biljana Zeković, mówiąc, że „kobieta nie musi i nie chce być filarem rodziny. Ona nie musi być szyją i nie życzy sobie być szyją, dlatego, że posiada głowę i dlatego, że ona powinna rozmyślać swoją głowę, powinna decydować.”

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Centar za Monitoring i Istraživanje (pol. Centrum Monitoringu i Badań) – organizacja pozarządowa zajmująca się eksperckim wsparciem kontroli procesu transformacji w Czarnogórze. Jej główne priorytety to: społeczeństwo obywatelskie, prawa człowieka i walka z korupcją. Jest znana z monitorowania wyborów.

⁵¹ S. Janković, *op.cit.*

Dzisiaj w Czarnogórze reprezentacja kobiet w polityce jest dużo mniejsza niż w pozostałych państwach bałkańskich. Statystyki mówią same za siebie, a są one w tym przypadku porażające. Na podstawie danych Fundacji Roberta Schumana w 2010 r. odsetek kobiet w Parlamencie Europejskim wynosił 34,92%. Najwyższy wskaźnik obecności kobiet w parlamencie posiada Finlandia – 61%. Następnie w kolejności plasują się: Szwecja (46%), Holandia (41%), Norwegia (36%), Niemcy (32,8%) i Słowenia (32,2%). Na ostatnim miejscu lokuje się Malta, w której kobiety zajmują 0% miejsc w parlamencie⁵².

Do czasu rozpadu SFRJ, odsetek reprezentacji kobiet w parlamencie Czarnogóry osiągnął 20%. Jednak i wtedy był to najniższy wskaźnik w odniesieniu do pozostałych republik byłej Jugosławii. Po wojnie, która doprowadziła do marginalizacji kwestii kobiecej kosztem kwestii tożsamościowych, uczestnictwo kobiet w parlamencie Jugosławii wynosiło zaledwie 5,1%. Obecnie Słowenia zajmuje czołowe miejsce w Europie pod względem ilości kobiet w krajowym parlamencie. Chorwacja w 2015 r. posiadała 26% kobiet w Saborze, pozycję głowy państwa piastuje tam również kobieta – Kolinda Grabar-Kitarović. Serbia po wyborach parlamentarnych w 2012 r. osiągnęła 33,6% reprezentacyjności kobiet w parlamencie; w tym czasie funkcję przewodniczącego parlamentu pełniły kobiety; obecnie premierem Serbii jest także kobieta, będąca wyoutowaną lesbijką – Ana Brnabić. W Macedonii w 2015 r. odsetek płci żeńskiej w Sobraniju wynosił 33,1%, a zatrudnienie kobiet w administracji publicznej wynosiło 39%. W odniesieniu do Bośni i Hercegowiny nie ma aktualnych danych, natomiast faktem jest, że w 1998 r. w parlamencie BiH zasiadało 30,2% kobiet, a po zmianie prawa wyborczego od 2013 r. na listach wyborczych kobiety muszą zajmować minimum 42% listy⁵³.

Czarnogórzanki uzyskały prawa wyborcze w 1946 r., czyli można powiedzieć, że zawdzięczają ten fakt zwycięstwu partyzantów Tity i idei jugosłowiańskiej. W historii Czarnogóry kobieta nigdy nie była prezydentem kraju. Tylko raz funkcję przewodniczącego parlamentu piastowała kobieta (2001), a na pozycję wiceprzewodniczącego parlamentu również nie wybrano nigdy żadnej kobiety⁵⁴. Jednak czarnogórski rząd twierdzi, że czyni wiele dla poprawienia statusu kobiet. Zobaczmy więc w skrócie jak sprawa w rzeczywistości wygląda.

Równość kobiety i mężczyzny gwarantuje Konstytucja Czarnogóry z 2007 r. Kobiety chronią również takie ustawy jak: ustawa o równości płci, ustawa o zakazie dyskryminacji, ustawa o pracy i ustawa o ochronie od przemocy w rodzinie⁵⁵. A więc od strony prawnej wszystko wygląda jak najlepiej, jednak jak pokazuje rzeczywistość, w Czarnogórze prawo to jedno, a życie to drugie. Tezę tę można by tak naprawdę odnieść do kwestii samej demokratyczności Czarnogóry, aczkolwiek jest to już temat odrębny. Powolne tempo wchodzenia w struktury Unii Europejskiej jest tak samo dobitnym dowodem na niedostateczną implementację prawną w tym obszarze. Czarnogóra podpisała i ratyfikowała Konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (CEDAW) oraz

⁵² E. Dabižinović, *Žene u skupštini Crne Gore od 2006-2012*, „Sociološka luča”, nr 1/2015, s. 58.

⁵³ Ibidem, s. 58 – 59.

⁵⁴ Ibidem, s. 60.

⁵⁵ Ibidem, s. 61.

Filip Bojović: Problematyka patriarchalnego modelu rodziny we współczesnym społeczeństwie czarnogórskim i jego wpływ na życie społeczne

zobowiązała się do 2015 r. wypełnić trzeci Milenijny Cel Rozwoju ONZ, co, jak nie trudno zauważyć, nie uczyniła⁵⁶. Po zmianie prawa wyborczego w 2011 r., aby lista wyborcza została zgłoszona, musi występować na niej co najmniej 30% kandydatów płci znajdującej się w mniejszości. Zapis ten w praktyce funkcjonuje tak, że kobiety, co prawda, stanowią minimum 30% listy kandydatów, natomiast ewidują na samym końcu listy⁵⁷. Aby wywołać wrażenie troski o poprawę bytu kobiet, niektóre partie polityczne wprowadziły wewnątrzpartyjne kwoty płci. Rządzący nieprzerwanie od 28 lat DPS wprowadził u siebie trzydziestoprocentowe kwoty płci. Podobnie uczyniły pozostałe główne partie. Problem tkwi w tym, że parytety płci w praktyce nie obowiązują jeśli chodzi o funkcje kierownicze w partiach. Dla odróżnienia Nowa Serbska Demokracja nie wprowadziła żadnych kwot, lecz posiada około 11% kobiet we władzach partii⁵⁸. Oczywiście żadna z tych form nie może być zadowalająca w kontekście równości płci. Przyjąć można, że wprowadzanie parytetu płci w czarnogórskich partiach politycznych wynika tylko i wyłącznie z presji Unii Europejskiej.

Nie można nie odnotować działań, jakie podejmuje rząd w kwestii praw kobiet. Zmiany mające poprawić aktywność kobiet w życiu politycznym, choć jak widać na powyższych przykładach – w znacznej mierze nieefektywne, są wprowadzane. Wprowadzono też zmiany, które przyniosły wymierne korzyści dla kobiet. W 2013 r. po raz kolejny wprowadzono zmiany w kodeks wyborczym, gdzie wprowadzono zasadę, że każdy czwarty kandydat na liście wyborczej musi należeć do płci będącej w liczebnej mniejszości oraz, że każdy poseł, któremu wygasa mandat musi być zamieniony kandydatem płci mniejszościowej. Posłanki domagały się, aby zasada obejmowała każdego trzeciego kandydata, jednak nie zdołały przeforsować swojej propozycji. Po wprowadzeniu poprawki odbyły się wybory samorządowe, a odestek kobiet w organach samorządowych wzrósł z 5% na 27%⁵⁹.

Reprezentacja polityczna kobiet w parlamencie Czarnogóry w poszczególnych kadencjach wyglądała następująco: 2006 r. – 9,88%, 2009 r. – 13,6%, 2011 r. – 16,6%⁶⁰. Przed ostatnimi wyborami parlamentarnymi, które odbyły się 16 października 2016 r. kobiety zajmowały 18,5% miejsc w parlamencie Czarnogóry⁶¹, co oznacza, że na 81 miejsc w czarnogórskim parlamencie 15 zajmowały kobiety. Tak jak zaznaczono przedtem, mimo niepodważalnego wzrostu, jest to nadal najgorszy wynik w całym regionie, który oddala Czarnogórę od standardów europejskich. Komisja Europejska w jednym z raportów w 2015 r. przyznała, że widoczny jest postęp w czarnogórskim prawodawstwie związanym z równością płci, ale zastrzegła zarazem, że Czarnogórze nadal brakuje silnych instytucji zajmujących się ogólnie kwestią praw człowieka⁶². Przed ostatnimi wyborami parlamentarnymi w 2016 r. spośród 14 komisji parlamentarnych, tylko trzem przewodniczyła kobieta, a oprócz tego w każdej komisji wskaźnik kobiet wahał się między 15% a 30% (z wyjątkiem komisji

⁵⁶ Ibidem, s. 60 – 61.

⁵⁷ Ibidem, s. 64.

⁵⁸ Ibidem, s. 62.

⁵⁹ M. Brnović, *Žene u Skupštini Crne Gore*, Podgorica 2016, s. 3.

⁶⁰ E. Dabižinović, *op.cit.*, s. 65.

⁶¹ M. Brnović, *op.cit.*, s. 3.

⁶² Ibidem, s. 4.

ds. równości płci – 85% kobiet)⁶³. Do tej pory nie utworzono w parlamencie grupy kobiecej⁶⁴. W organach samorządu terytorialnego liczba kobiet wzrosła, lecz znajdują się one w dalszym ciągu w mniejszości. Tylko 6 na 78 stanowisk jednoosobowego organu wykonawczego zajmuje kobieta. Na 21 przewodniczących lokalnych parlamentów, tylko w dwóch przypadkach stanowisko to należy do kobiety. Wiceprzewodniczący lokalnych parlamentów to również prawie wyłącznie mężczyźni – jest ich w sumie 33, a kobiet jedynie 3⁶⁵.

Mila Brnović w swojej analizie sytuacji kobiet w czarnogórskim parlamencie idzie krok dalej. Jak wiadomo życie polityczne jest częścią życia publicznego, a zatem jedna z przyczyn niezadowolającego stanu rzeczy tkwi według niej w przekazach medialnych. Na podstawie badania przeprowadzonego przez Ministerstwo Praw Człowieka i Mniejszości z 2013 r., 78,1% wypowiedzi w mediach należy do mężczyzn, a jedynie 21,9% wypowiedzi należy do kobiet. Badanie wykazało także, że mniej niż 1% treści medialnych poświęconych jest kwestiom kobiecym. 60% treści medialnych wzmacnia stereotypy o płci. Co ciekawe, kobiety stanowią 66% redaktorów wiadomości telewizyjnych, jednak w żadnym stopniu nie wpływa to na samą treść wiadomości. Brnović konstatuje, że media są ważnym środkiem kreowania opinii publicznej, dlatego są zarazem szansą i zagrożeniem dla wizerunku posłanki. Czarnogóra jest uważana za kraj z silną tradycją rodzinną, a zatem jeśli media będą pokazywały kobietę w sposób, który nie będzie się podobał większości odbiorców, sprowadzą na siebie ogromną krytykę ze strony społeczeństwa⁶⁶.

Jak zaznacza w swoim artykule Dabižinović, politycy przyjmują wytyczne społeczności międzynarodowej, jednak nie mają już woli do wprowadzania ich w życie. Dodaje, że mechanizmy wewnątrzpartyjne, które mają pomóc kobietom, są uzależnione od decyzji władz partyjnych, które na pierwszym miejscu bronią własnej pozycji⁶⁷. Widać wprawdzie pewien postęp w położeniu kobiet na scenie politycznej, jednak nadal jest to najgorszy wynik w zachodniej części Półwyspu Bałkańskiego. Mila Brnović wymienia 8 punktów koniecznych do urzeczywistnienia równości płci:

1. Prawo o wyborze posłów należy zmienić tak, by każda trzecia osoba na liście partyjnej przedstawiała płeć mniejszościową.
2. Kobiety w partiach politycznych muszą się angażować i ożywić swoje kręgi w partiach.
3. Trzeba stworzyć przestrzeń dla edukacji posłów, a także klimat, który umożliwiłby afirmację kobiecych sieci parlamentarnych.
4. Rząd Czarnogóry powinien zachęcać partie polityczne działaniami takimi jak: zwiększanie środków na promocję kobiet w parlamencie, kreowanie budżetu na forum kobiet, tworzenie kampanii społecznych promujących równość płci

⁶³ *Loc. cit.*

⁶⁴ *Ibidem*, s. 6.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 5.

⁶⁶ *Loc. cit.*

⁶⁷ E. Dabižinović, *op. cit.*, s. 69.

- w mediach. Trzeba również adekwatnie do tego zmienić ustawę o finansowaniu partii politycznych.
5. Trzeba zachęcać kobiety na poziomie lokalnym, ponieważ mobilizacja kobiet w polityce przyniosłaby wymierne korzyści na poziomie lokalnym i stopniowo dawałaby im wsparcie do działań politycznych na poziomie ogólnonarodowym.
 6. Posłowie powinni aktywnie uczestniczyć we wszystkich pracach związanych z równouprawnieniem, ponieważ dalej widzą sferę równouprawnienia jako coś co się tyczy wyłącznie kobiet.
 7. Media powinny pokazywać sukcesy poszczególnych posłanek i koncentrować się na ich osiągnięciach zawodowych, a nie osobistych.
 8. Media powinny częściej używać kobiet jako źródła informacji i ekspertyz⁶⁸.

Podsumowując, na czarnogórski patriarchyzm wpływa wiele czynników. Obecny stan rzeczy dotyczący statusu kobiety, który nie jest na równi ze statusem mężczyzny, generuje całą problematykę z tym związaną na najróżniejszych płaszczyznach.

W kontekście zmian w przyszłości, trzeba wziąć przede wszystkim pod uwagę fakt, że Czarnogóra jest państwem z bardzo silnie zakorzenioną tradycją, jednakże stale modernizującym się i otwierającym na wyzwania współczesnego świata. Wynika to z samej konieczności dostosowywania się do potrzeb turystów, którzy generują największą część zysków z gospodarki. Jeżeli Czarnogóra pragnie być atrakcyjną destynacją turystyczną to musi wprowadzać nowoczesne rozwiązania. Postęp w dziedzinie równouprawnienia jest także czynnikiem koniecznym dla członkostwa w Unii Europejskiej, która to nadała Czarnogórze status oficjalnego kandydata.

Istotnym problemem w tej dziedzinie jest pasywna postawa czarnogórskiego rządu oraz specyfika czarnogórskiego życia politycznego. Wiadomym jest, że państwo to mocno odbiega od standardów demokratycznych. Kuriozalne sytuacje związane z procedurą wyborczą, podejrzane powiązania polityków partii rządzącej, dramatycznie niska stopa życiowa obywateli w stosunku do wysokiego PKB kraju są ewenementem w skali światowej. Liderzy DPS-u nie są zainteresowani rzeczywistymi reformami, lecz zachowaniem swojej władzy. DPS zbudował swój kapitał polityczny na idei niepodległości. Do dziś dnia scala swoich wyborców wokół sloganów na temat ochrony swojej tożsamości i niepodległości, którą chcą im odebrać wielkoserbscy ekstremiści, nakręcając oczywiście agresywną narrację w stosunku do wschodniego sąsiada. Argumenty te, choć w pełni uzasadnione, nie stanowią przecież jedynego problemu z jakim zmagają się czarnogórskie społeczeństwo. Proszę zauważyć, że przy okazji każdych wyborów, Czarnogórcy głosują na być albo nie być swojego państwa. Cała przedwyborcza kampania oscyluje wokół haseł „niepodległość”, „e viva Montenegro”, „Czarnogóra dla Czarnogórców” z jednej i „braterska jedność”, „Czarnogóra i Kosowo – serbskie ziemie” „wielka Serbia”, z drugiej strony. Czarnogórska scena polityczna podzielona jest niezmiennie na „prawdziwie” czarnogórski, niepodległościowy i skrajnie proeuropejski i proatlantycki DPS i całą „zdradziecką”, fanatycznie prorosyjską proserbską opozycję. Rząd

⁶⁸ M. Brnović, *op.cit.*, s. 7.

nieustannie podkreśla kwestię czarnogórskiej odrębności narodowej, języka czarnogórskiego, kreuje swoją politykę na bazie pamięci o czarnogórskich patriotach zabitych z rąk serbskich oprawców. Naród jest totalnie podzielony, dwie strony nienawidzą się nawzajem. Czarnogórcy będący w bardzo przyjaznej koalicji z Boszniakami, Albańczykami i Chorwatami i Serbowie stanowią dwa odizolowane bloki polityczne. Nienawiść umacnia jeszcze konflikt Czarnogórskiego Kościoła Prawosławnego z Serbskim Kościołem Prawosławnym, podgrzewany przez polityków obydwu bloków. Zadają więc pytanie: Co się zmieniło w takim razie od lat dziewięćdziesiątych?! Gdzie widać różnice w retoryce politycznej? Gdzie w tym wszystkim jest arcyważna gospodarka, bezrobocie, nędza, ochrona środowiska, korupcja i przestępczość zorganizowana, seksizm, homofobia, równość płci? Wniosek jest nadzwyczaj prosty: politykom odpowiada taki stan rzeczy. Celowo pozwoliłem sobie na taki opis, żeby pokazać, że w takich warunkach, walka o „jakieś tam” prawa kobiet nie stanowi w ogóle priorytetu ani dla rządzących ani dla społeczeństwa omamionego sloganami o zabarwieniu stricte tożsamościowym. Zasada jest prosta: pokazujesz dwa palce jesteś pronepodległościowym Czarnogórcem, pokazujesz trzy palce jesteś antypaństwowym Serbem. Ot, całe sedno czarnogórskiej polityki.

Zastanawiający może być w takim wypadku wątek, jak się ma obrany przez DPS kierunek euroatlantycki i europejski do kwestii równościowych? Sądzę, że takowy kurs uzasadniony jest wyłącznie czynnikami geopolitycznymi tudzież pragmatyzmem politycznym. Dochodzi do tego podgrzewanie napięcia w stosunku do jednej strony. Oczywiście warunkiem koniecznym sukcesywnej integracji jest ciągły postęp w dziedzinie praw człowieka, w tym praw kobiet. Uważam, że działania rządu na tym polu są przede wszystkim umotywowane tym, aby dobrze wypaść w oczach brukselskich i waszyngtońskich przyjaciół. Parada Równości nigdy nie byłaby zorganizowana, gdyby nie odgórna presja. Identyczna sytuacja ma miejsce w sąsiednich państwach np. w Kosowie, gdzie współcześni bohaterowie walki o niepodległość z udawanym uśmiechem przech chwilę machają tęcza chorągiewką, by po tym od razu wrócić do nacjonalistycznej retoryki, na której osadzony jest cały kapitał polityczny.

W artykule przedstawiłem patriarchalizm przeważnie z krytycznego punktu widzenia. Ale ambitny naukowiec musi wyznaczać się szeroko otwartym umysłem. A może patriarchyat przynosi również dobre rezultaty? Może słowa przewodniczącego parlamentu o „pozytywnym patriarchacie” nie są całkowicie pozbawione sensu? Otóż omawiając czarnogórski patriarchyat nie można ominąć niektórych pozytywów. Tradycyjne czarnogórskie relacje rodzinne są bardzo bliskie, o wiele bliższe niż w Polsce. Rodzina utrzymuje silną jedność, w zasadzie sama komórka rodziny jest w sobie świętością nie do ruszenia. Rodziny są bardzo trwałe, a zjawisko prostytutki – znikome. Wpływa na to oczywiście również przywiązanie do wartości religijnych. Czarnogórcy są narodem opartym w dominującej mierze na pojęciu honoru. Splamienie osobistego honoru równoznaczne jest w społeczeństwie za splamienie honoru rodziny. Stąd wielkie znaczenie pojęć takich jak cnota, dostojność, majestat. Czarnogórzanki są z reguły wspaniałymi żonami, bo mają wpojoną zasadę, że ich mężom nie może niczego brakować. Mężczyźni zaś, pokrzepieni świadomością o swojej supremacji, wyznaczają się w przeważającej liczbie silną, barczystą posturą, wysokim wzrostem

Filip Bojović: Problematyka patriarchalnego modelu rodziny we współczesnym społeczeństwie czarnogórskim i jego wpływ na życie społeczne

(Czarnogórcy zaraz po Holendrach są najwyższym narodem w Europie⁶⁹) i ponadprzeciętnymi predyspozycjami do uprawiania sportu. Dochodzi do tego jeszcze wielki duch bojowy wzmocniony wiedzą o bohaterskich wyczynach przodków. Tylko czy cechy te w zestawieniu z szeregiem patologii wynikających z takiego układu sił są przekonywujące? Czy w oparciu o takie wartości można budować nowoczesne społeczeństwo obywatelskie?

W pełni zgadzam się ze słowami dyrektorki kobiecego schroniska w Podgoricy Ljiljany Raičević, która stwierdziła, że potrzeba kilku pokoleń, aby popelnszyć sytuację kobiet. Jestem święcie przekonany, że obecnie nie ma szans na zmianę mentalności. Przy czym uważam, że emancypacja kobiet nie wyklucza silnej tożsamości narodowej i tradycji wokół niej związanej. Czarnogóra posiada bardzo bogate, podkreślam, bardzo bogate dziedzictwo historyczne i kulturowe, unikatowy w skali całej planety folklor, niepowtarzalny język, odrębny od wszystkich innych języków byłej Jugosławii i wiele innych cennych bogactw. Problem pojawia się wtedy, kiedy tradycyjne (plemienne) zasady społeczne, odgrywają dominującą rolę w życiu społecznym w XXI wieku. Zasady te w sposób oczywisty uciskają kobiety. W demokratycznym świecie nie ma miejsca na dyskryminację płciową. Nie ma także miejsca na fałszywe archetypy o wyższości mężczyzn nad kobietami. Żywię przekonanie, że czarnogórskie rządy będą siłą rzeczy wdrażać politykę równości płci. Sądzę również, że Czarnogórcy będą zmieniać swoje postrzeganie płci w kulturze. Ale nie da się tego osiągnąć z dnia na dzień. Potrzeba do tego co najmniej kilku pokoleń.

Bibliografia:

1. ALBANKA U ŠAVNIKU - PRILOG TV VIJESTI, <https://www.youtube.com/watch?v=jLmA6v914rE> [dostęp 22.02.2018.]
2. Bakrač V., *Religioznost mladih u Crnoj Gori i njihov odnos prema nekim moralnim vrijednostima*, „Sociološka luča”, nr 2/2011.
3. Bielenin K., *Zgodnie z Kanunem, czyli o prawie zwyczajowym w Albanii*, <http://etnologia.pl/europa/teksty/zgodnie-z-kanunem-prawo-zwyczajowe-w-albanii.php> [dostęp 05.05. 2017.]
4. Bojović F., *Tradycja walk niepodległościowych a współczesne oblicze Albanii*, Kielce 2017.
5. Brnović M., *Žene u Skupštini Crne Gore*, Podgorica 2016.
6. Camović M., *Ervina Dabižinović: Ženska prava u Crnoj Gori su na najnižoj tački u regionu*, <https://www.voxfeminae.net/cunterview/politika-drustvo/item/8614-ervina-dabizinovic-zenska-prava-u-crnoj-gori-su-na-najnizoj-tacki-u-regionu> [dostęp 05.03.2018.]
7. *CRNA GORA: Preveliki disbalans između djece muškog i ženskog pola*, <http://kolektiv.me/44121/CRNA-GORA--Preveliki-disbalans-izmedju-djece-muskog-i-zenskog-pola> [dostęp 24.02.2018.]
8. *Czarnogóra*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Czarnogora;3889187.html> [dostęp 12.02.2018.]
9. Dabižinović E., *Žene u skupštini Crne Gore od 2006-2012*, „Sociološka luča”, nr 1/2015.
10. Džon B., *Na Bałkanach kobieta może zostać mężczyzną. Bez operacji, hormonów, urzędniczych procedur*, <http://www.focus.pl/artukul/na-balkanach-kobieta-moze-zostac-mezczyzna?page=1> [dostęp 18.02.2017.]
11. Đečovi Š., *Kanon Leke Dukađinija*, Zagreb 1986.

⁶⁹ G. Sandić-Hadžihasanović, *Ko je najviši na Balkanu?*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/balkan-istrazivanje-visina-region/28487355.html> [dostęp 12.03.2018.]

12. Fajt D., *Dziewice Kanunu: albańska ucieczka od opresji*, <http://www.entertheroom.pl/life/7347-dziewice-kanunu-albanska-ucieczka-od-opresji> [dostęp 18.02.2017.]
13. Janković S., *Patrijarhalnost crnogorskog društva prepreka u evrointegracijama*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/patrijarhalnost-crnogorskog-drustva-prepreka-u-evrointegracijama/24941671.html> [dostęp 13.02.2018.]
14. *Kanun Leka Dukagjini (wybrane artykuły)*, „Krasnogruda”, nr 15, s. 119, tłum. Rigels Halili
15. *Međunarodni dan žena: Kakav je položaj dama u Crnoj Gori?*, <http://kolektiv.me/64711/meunarodni-dan-ena-kakav-je-poloaj-dama-u-crnoj-gori> [dostęp 03.03.2018.]
16. Nikolić O., *Kako patrijarhat degradira ženu*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/kako-patrijarhat-degradira-zenu/25426733.html> [dostęp 03.03.2018.]
17. Raičević: *Patrijarhat u Crnoj Gori i dalje prisutan*, <https://www.cdm.me/drustvo/raicevic-patrijarhat-u-crnoj-gori-i-dalje-prisutan/> [dostęp 03.03.2018.]
18. Sadowska-Lasyk K., *Nieważna płeć, ważne, że chłopiec. O selekcji (nie)naturalnej w Czarnogórze.*, <http://yugolski.blog.pl/2017/10/14/niewazna-plec-wazne-ze-chlopiec-o-selekcji-nienaturalnej-w-czarnogorze/> [dostęp 23.02.2018.]
19. Sandić-Hadžihasanović G., *Ko je najviši na Balkanu?*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/balkan-istrazivanje-visina-region/28487355.html> [dostęp 12.03.2018.]
20. Spis powszechny z 2011 r., [https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje\(1\).pdf](https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje(1).pdf) [dostęp 12.02.2018.]
21. Šarčević P., *Virdžina – žena koje nema*, http://www.montenegrina.net/pages/pages1/antropologija/virdzina_zena_koje_nema_p_sa_rcevic.htm [dostęp 21.02.2018.]